Elinizde bulunan kitap, mezhep hikâyemizin Eş'arî ayağını tanıtmayı ve okuyucuyu Eş'arîler, onların ilişkileri, amaç ve gündemleri hakkında bilgi ve fikir sahibi kılmayı amaçlamaktadır. Burada Eş'arî tarafgirliği, telkin ve övgüsü yapılmadığı gibi aleyhtarlığı da söz konusu olmamış; mezhepler tarihi yöntemi olan objektif olma ve analitik biçimde değerlendirme esas alınmıştır. Mezhepler tarihi yöntemine göre sadece nakletmek veya eleştirmek yahut övmek bilim değildir. Nakletmenin yanı sıra çapraz okumalarla arka planı gösterip değerlendirmek, temellendirmek ve bağlantılarını ve boyutlarını göstermek de gerekmektedir. Elinizdeki kaynak da tam olarak bu zeminde ve bu prensiple hazırlanmıştır.

Kitapta başlangıcından bugüne Eş'arîlik çemberinde duran veya buraya katkı sunan ulema tanıtılmaktadır. Eş'arî gelenek içerisinde yer alan veya öyle olduğu bilinen bütün âlimleri ve görüşlerini ayrıntılarıyla vermek bu çalışmanın, öngörülen kapsamını aştığı için bu gelenekte iz bırakmış âlimlerin biyografi ve görüşlerini vermekle yetindik. Eserde, Eş'arî âlimlerin biyografileri, eserleri ve düşünsel gündemleri kısaca ele alınmış; Eş'arîliğe katkılarına ve dolayısıyla mezhepler tarihindeki konumlarına değinilmiştir. Bir başka ifadeyle bu çalışma, meşhurların yanı sıra Tabakât eserlerinde yalnızca birkaç cümle ile zikredilen fakat Müslüman ilim geleneğine önemli katkılar sunmuş çok sayıda âlimi kapsayarak kronolojik biçimde Eş'arî kelamcıların tanıtımını yapmaktadır.

Tanıtımı yapılan birçok ismi ilk defa gün yüzüne çıkarmakta olan eserimiz, dört ana başlıktan oluşmaktadır. Genelde Kelâm ve Mezhepler Tarihi akademisyenlerinin yazdığı, klasik ve çağdaş dönemden 200'den fazla kelamcının: 1- hayatını ve yaşadığı ortamı 2- eserlerini ve hakkındaki çalışmaları 3- düşüncelerini ve bunların tartışmalarını 4- Eş'arî geleneğe katkılarını (mezhepler tarihindeki yerini) irdelediği bu çalışmayı büyük bir emek ve titizlikle hazırladık. Buna göre eserimiz dört sacayağından oluşmakta ve günümüz uleması sayılan yazarlar, her bir başlığı diğerine feda etmeden veya birinin diğerini gölgelemesine müsaade etmeden altını akademik bir titizlik ve analitik bir ruhla doldurup değerlendirmiş durumdadır.

120 kadar akademisyen âlimin katıldığı bu çalışma, Türkçe yazılmış önemli bir Tabakât-Terâcim ve kısmen Mu'cem ile Cerh/Tadil ve Ensablar gibi biyografik bir eserdir. Hatta hocalarımızın perspektifi ile bu eserimiz: 1- menkıbe ve mitolojiden arınmış 2- sırf nakil ve takdir veya tenkid ile yetinilmeden hazırlanmış, sahasında mümtaz bir kaynak niteliği taşımaktadır.

ISBN: 978-625-576-412-6
9 786255 764126
iz.com.tr
/izyayincilik
1457

Klasik Dönem Eş'arî Kelamcıları

Editör:
Mustafa Akman

iz

Klasik Dönem Eş'arî Kelamcıları

Editör:
Mustafa Akman

iz

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2025
Sertifika no: 49821

Kitabın tüm hakları saklıdır ve Türkçe yayın hakları İz Yayıncılık'a aittir.
Kısmen veya bütünüyle çoğaltılamaz, yapay zeka teknolojileri veya
sistemlerini eğitme amacıyla kullanılamaz.

İz Yayıncılık: 1451
İslam Klasikleri
İslam Düşüncesi | Kelam
ISBN: 978-625-576-412-6
1. baskı, İstanbul 2025

Mahmutbey Mahallesi Taşocağı Yolu Caddesi
212 My Office No: 3 Kat: 31 Daire: 510 Bağcılar/İstanbul
Telefon: (212) 5207210
www.iz.com.tr
E-posta: bilgi@iz.com.tr

Yayın Koordinatörü: Murat Ayar
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Ali Kahraman

Basıldığı yer: Erkam Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Sertifika no: 51796)
İkitelli Osb Mh. Atatürk Blv. Haseyad 1. Kısım No: 60/3C Başakşehir/İstanbul

İBN MEDÂ (ö. 592/1196)

Doç. Dr. Mustafa AKMAN[1]

1. Hayatı ve Yaşadığı Ortam

İbn Medâ Ebu'l-Abbâs (Ebu'l-Kāsım, Ebû Ca'fer) Ahmed b. Abdirrahmân b. Muhammed b. Medâ' el-Lahmî el-Kurtubî, dil âlimi ve Zâhirî fakihidir. Daha çok İbn Medâ' (ابـن مضـاء) olarak bilinen müellifin ailesi, yerel toplulukları içinde ünlüydü ve dolayısıyla asil kökenli bir ailede büyümüştü. 513/1120'de İspanya/Kurtuba'da (Endülüs-Córdoba) doğan İbn Medâ, öğrenimine bu şehirde başladı. İbn Ebu'l-Hısâl (ö.540/1146), Abdulmelik b. Meserre, Ebûbekir İbn Müdeyd, İbnu'l-Münâsif (ö.620/1223), Ruşâtî (ö.542/1147), Ebûbekir İbnu'l-Arabî (ö.543/1148), Ebu'l-Abbâs İbnu'l-Hasîb, Ebûbekir İbn Semhûn ve İbn Beşkuvâl'den (ö.578/1183) hadis, kıraat, fıkıh, dil ve edebiyat dersleri aldı. Daha sonra İşbîliye'ye (Sevilla) giderek Şüreyh b. Muhammed er-Ruaynî'den kıraat, Ebu'l-Kāsım İbnu'r-Remmâk'tan dil ve edebiyat okudu, ayrıca Kurtuba'dan İşbîliye'ye gelen Ebûbekir İbnu'l-Arabî'nin derslerine burada da devam etti.

Bir süre Sebte'de (Ceuta) Kādî İyâz'dan (ö.544/1149), Meriye'de (Almeria) İbn Atıyye el-Endelusî (ö.541/1147) ve Ebu'l-Haccâc el-Kudâî'den hadis dinledi. Ebu'l-Hasan Ali b. Mevhib el-Cüzâmî, Ebûbekir İbn Fendele ve diğer bazı âlimlerden hadis rivayetine icazet aldı. Ders ve icazet aldığı hocalarının isimlerini *el-Bernâmec* adlı eserinde kaydetti.[2] Bu yıllarda derlediği hadis mecmuaları Meriye'nin Hıristiyanların eline geçtiği sırada kaybolmuştur.[3]

İbn Medâ tahsilini tamamladıktan sonra genç yaşta Mağrib'e geçti. Muvahhidler hareketinin lideri Muhammed b. Tûmert'in (ö.524/1130) kab-

---

1 Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Öğretim Üyesi. makman64@gmail.com

2 Abdulvehhâb b. Mansûr, *A'lâmu'l-Maġribi'l-'Arabî*, (Rabat: el-matbaatu'l-melikyye, 1403/1983), 3/357-360.

3 İbn Ferhûn İbrâhim b. Ali, *ed-Dîbâcu'l-muẕheb fî ma'rifeti a'yâni 'ulemâ'i'l-meẕheb,* thk. Memun b. Muhyiddin, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1417/1996), 116-117.

rinin bulunduğu Merakeş yakınındaki Tinmellel dağında yaşayan Berberî kabileleri arasında yerleşti. Burada eğitim ve öğretimle meşgul olan İbn Medâ'nın ünü çevreye yayılınca Muvahhidler Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarı Abdulmü'min el-Kûmî (ö.558/1163) tarafından ders vermek üzere Merakeş'e davet edildi. Bu olay onun şöhretini daha da arttırdı. Abdulmü'min'in 558/1163'te ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ebû Yakub Yusuf da (ö.580/1184) İbn Medâ'ya saygı göstermeye devam etti.

Sultan, kardeşi Seyyid Ali'yi Fas'a vali tayin edince İbn Medâ'yı onun yanına kâtip olarak gönderdi, ardından da kadılık makamına yükseltti. 563/1167'de de Kurtuba'ya vali tayin ettiği diğer kardeşi Seyyid İbrâhim'in yanında müşrif olarak görevlendirdi. İbn Medâ bu görevi sürdürürken aleyhinde çıkarılan dedikodular sultanın gözünden düşmesine sebep oldu. O sırada Endülüs'ün idaresini yeniden düzenlemek üzere Kurtuba'ya gelen Sultan Ebû Yakub Yusuf onu görevinden azletti. Ebû Yakub'un İbn Medâ'ya küskünlüğü, kardeşi Yahyâ b. Abdülmü'min'i Bicâye'ye (Bougie) vali olarak tayinine kadar devam etti.[4]

Valinin ricası üzerine sultan İbn Medâ'yı -günümüz Cezayir'indeki- Bicâye kadılığına getirdi. Valinin ölümünün ardından Merakeş'e davet edilen İbn Medâ bir süre sonra sultanın yakınları arasına girmeyi başardı. 578/1182'de kādılkudât tayin edildi. Ebû Yakub Yusuf'un 580/1184'te ölümü üzerine yerine geçen oğlu Ebû Yusuf Yakub da İbn Medâ'dan bu görevi sürdürmesini istedi. Yeni sultanın 582/1186'da Tunus'a yaptığı sefere katılan İbn Medâ Kayrevan'da bulundukları sırada hastalandı. Bunun üzerine görevinden azledildiyse de iyileşince tekrar Bicâye kadılığına getirildi. Bir süre sonra yaşlılığı sebebiyle görevinden ayrıldı. İbn Medâ, hayatının son yıllarında Endülüs'e gelen Ebû Yusuf el-Mansûr'u karşılamak için Endülüs'e gitti (585/1189). Ardından yerleştiği İşbîliye'de kendini tamamen ilme verdi. Seksen yaşına yaklaşırken 592/1196'da vefat etti ve şehrin Bâbülcevher dışında bulunan kabristanına defnedildi.

Kelam, fıkıh, hadis, dil ve kıraat ilimleri yanında tıp ve matematik sahalarında da bilgi sahibi olan şâir İbn Medâ'nın öğrencileri arasında İbn Dihye el-Kelbî (ö.633/1235), Abdullah b. Süleyman b. Havtullah, Ebu'l-Hasan eş-Şârrî el-Gāfikī (ö.649/1251), Ömer b. Muhammed eş-Şelevbîn (ö.645/1247), İbn Zerkūn ve Gālib b. Abdurrahman eş-Şerrât gibi âlimler bulunmaktadır.[5]

---

4 Abdulkerîm Muhammed el-Esed, *el-Vasîṭ fî târîḫi'n-nahvi'l-ʿArabî*, (Riyad: Daru'ş-şevaf, 1413/1992), 156-159.

5 İbn Hallikân Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Vefeyâtu'l-Aʿyân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978), 7/11; İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-muẕheb*, 116-117; Kâtib Çele-

2. Eserleri ve Hakkındaki Çalışmalar

İbn Medâ nahiv, tefsir, kıraat ve hadis âlimleriyle onların metotlarına yönelttiği eleştirileri ihtiva eden bazı eserler kaleme almıştır.

1. *Kitâbu'r-Red ʿale'n-nuhât* (الرد على النحاة). Şevkī Dayf (Kahire 1366/1947) ve Muhammed İbrâhim el-Bennâ (Kahire 1399/1979) tarafından neşredilmiştir.[6] Ebû Abdullah Muhammed b. Mûsâ ed-Duvâlî es-Sarîfî'ye (ö.790/1388) de aynı adla bir kitap nispet edilmektedir.[7]

Nahivcilerin kurduğu sisteme reddiye, ilk defa küllî, sistemli ve metotlu biçimde karşı çıkış İbn Medâ ile gerçekleşmiştir. İbn Medâ, *er-Red ʿale'n-nuhât*'ında (Gramercilere Reddiye) nahivcilerin dil öğrenimini zorlaştırdığını, âmil-mâmul, amel-i'rab, illet-kıyas, ihtimal, te'vil ve takdir teorilerinin bırakılmasını, ikinci ve üçüncü derecedeki illetlerin, pratik değeri olmayan konularla gereksiz sarf terimlerinin çıkarılmasını önermiştir. İbn Medâ, kendisi gibi Zâhiriyye mezhebi âlimi olan İbn Hazm'ın (ö.456/1064) nahiv ilminden öğrenilmesi gerekli ve gereksiz miktar, fıkıh ve nahivde kıyas ve illeti reddetmesi vb. konulardaki görüşlerinden esinlenerek eserini telif etmiştir. Nahvin zorluklarını teşhis yolunda bu köklü ve ciddi adım ancak modern zamanlarda ürünlerini verebilmiştir. Şevkī Dayf (1910-2005) ilk defa İbn Medâ'nın *er-Red ʿale'n-nuhât*'ını neşrettiğinde eserin inceleme kısmında, ondan esinlenerek ve aynı içerikte kolaylaştırma önerilerini kapsayan uzunca bir makalesinin ardından *en-Nahvu'l-cedîd*'i yazmıştır.[8]

2. *el-Müşrik fî ışlâhi'l-manṭık* (المشرق في إصلاح المنطق). İbn Medâ'nın *Kitâbu'r-Redd*'inde sözünü ettiği, nahvin bütün konularını içeren eleştiri ağırlıklı kitabın bu eser olması muhtemeldir.

3. *Tenzîhu'l-Ḳurʾân ʿammâ lâ yelîḳu bi'l-beyân* (تنزيه القرآن عما لا يليق من البيان). İbn Medâ'nın nahiv, tefsir ve kıraat âlimlerinin Kur'an'la ilgili yöntemlerine itirazlarını içermektedir. Müellifin çağdaşı İbn Harûf en-Nahvî (ö.609/1212) bu esere *Tenzîhu eʾimmeti'n-nahv ʿammâ nusibe ileyhim mine'l-ḫaṭaʾ ve's-*

---

bi, *Keşfu'ẓ-ẓunûn ʿan esâmi'l-kutub ve'l-funûn,* nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul: Marif matbaası, (Beyrut: Daru ihyaı't-turasi'l-Arabiyye 1360-62/1941-43), 1/494-495, 839, 2/1693; Ahmed Emin, Ẓuhru'l-İslâm, 5 bsk., (Beyrut: Daru'l-kitâbî'l-Arabî, 1953), 3/95-98; Ömer Ferruh, *Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî*, (Beyrut: Daru'l-ilmi li'l-melayiin,1982), 5/512-515.

6 İbn Madâ el-Kurtubî, *Kitabu er-Red ʿale'n-nuhât,* thk. Şevkī Dayf, 3. Bsk., Kahire: Daru'l-mearif, 1982.

7 Muhammed Bakır el-Hânsârî, *Ravżâtu'l-Cennât fi Ahvali'l-Uleması ve's-Sadat,* nşr. Esedullah İsmâiliyyân, (Tahran: İsmâiliyyân 1390), 1/303-304.

8 İsmail Durmuş, "Nahiv", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 2006), 32/300-306.

sehv adıyla bir reddiye yazmışsa da İbn Medâ onun tenkitlerini önemsemediğini ifade etmiştir.[9]

4. *el-Bernâmec*. Hocalarının biyografileri ile onlardan okuduğu kitaplar ve aldığı icazetlere dairdir.[10]

Hakkındaki Çalışmalar: Hakkında yazılmış veya bahseden **makaleler**: Naim Yaman, "Kur'ân Ayetleri Bağlamında Arap Dilinde İştiğâl", (2022); Mehmet Musa Şirin, "Nahiv İlmi Ve Ekolleri", (2015); Esra Köse- Mesut Cevher, "Ana Dili Arapça Olmayanlara Arapça Öğretiminde Nahvin Pozisyonu", (2021); Encümen Bayram- Kıyasettin Arslan, "Mısır Merkezli Yürütülen Fasih Arapçayı Tahrif Çalışmaları", (2023); Mohammad Malek Khaznawi-Hacı Çiçek, "Modern Çağda Arap Gramerinin Yenilenmesi ve Kolaylaştırılmasına Dair Yapılan Çalışmalar", (2022); Harun Öğmüş, "Nahvin Kur'an'ın Anlaşılmasına Etkisi Bağlamında İbn Madâ el-Kurtubî'nin Kitâbu'r-Red 'ale'n-nuhât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", (2008/2); M. Faruk Toprak, "Reformist Bir Arap Gramercisi: İbn Maza", (1995).

Kitap ve tezler: Adem Yerinde, *Klasik Nahiv Eleştirisi İbn Madâ el-Kurtûbî ve Nahivciliği,* İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015; Mehmet Musa Şirin, "Şart Edatlarının Nahivciler ve Fıkıh Usulcüleri Arasındaki Yeri", *Marmara Üniversitesi*, Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek lisans tezi, 2013; Abuzer Sarp, *Arap grameri tarihinde Endülüs ekolü ve İbn Madâ*, Süleyman Demirel Üniversitesi Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

3. Düşünceleri ve Tartışmalar

İbn Medâ'ya göre kelimenin cümle içinde merfû, mansup, mecrur, meczum olmasının sebebi nahivcilerin cümlede var saydıkları fiil, edat vb. âmiller değil konuşanın kendisidir. Konuşan öyle söylediği için kelime merfû, mansup, mecrur veya meczum olmuştur; yani âmil konuşanın kendisidir. Buna bağlı olarak câr-mecrur ile zarfa müteallak tayinine, münâdâ, iştigal, tenâzu' ve tahzîr konularında ayrı bir âmil, fiil ve sıfatlarda (şibh-i fiil) fâil zamir takdirine ihtiyaç yoktur. Bütün bunlar takdir ve te'vile gerek kalmadan oldukları gibi kabul edilmelidir. Yine ona göre nahiv kurallarıyla ilgili ikinci ve üçüncü derecedeki soru ve cevaplar ve akıl yürütmeler de gereksizdir. Belli kökten şu vezinde bir kelime nasıl türetilir gibi sorular yersiz

9 İbn Mansûr, *A'lâmu'l-Mağribi'l-'Arabî*, 3/359. Müellifimizin çağdaşı olan İbn Harûf'un (ö.609/1212) bu esere Tenzîhü Eimmeti'n-Nahv mimmâ Nüsibe ileyhim mine'l-Hatai ve's-Sehv adında bir reddiye yazdığının nakledilmesi, İbn Medâ'nın, fikirleriyle çağında büyük bir ses getirdiğini göstermektedir.

10 Hulusi Kılıç, "İbn Madâ", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 1999), 20/163-164.

ve lüzumsuzdur. Zira böylesi sorular dilde bulunmayan birçok kelimenin türetilmesine sebep olacağı için zararlıdır.[11]

Daha önce Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından Câhız (ö.255/869), Arap dili ve edebiyatçısı İbn Cinnî (ö.392/1002) ve özellikle Zâhirî mezhebinin en büyük temsilcisi, edip ve şair İbn Hazm (ö.456/1064) da nahivcilere bazı itirazlar yöneltmişlerse de onların eleştirileri İbn Medâ'nınki kadar kapsamlı ve sistematik olmamıştır. İbn Medâ'nın dil meselelerine bu şekilde yaklaşımında, mensup olduğu Zâhiriyye doktrininin etkisi açıkça görülmektedir. İbn Medâ'nın bu görüşlerine XX. yüzyıla kadar itibar edilmemiş, bu yüzyılın ilk yarısında İbn Medâ'yı örnek alarak Arapçanın kolaylaştırılması konusunda bazı çalışmalar yapılmış, bu arada İbrâhim Mustafa (1888-1962) *İhyâʾu'n-nahv* adıyla bir eser kaleme almıştır. Fakat bunların pek başarılı olduğu söylenemez.

Basralı ve Kûfeli bütün dilciler tarafından kabul görmüş ve eser tasniflerini derinden etkilemiş olan *âmil nazariyesi*'ne bazı dilciler karşı çıkmışlardır. Bu nazariyenin nahivden atılması çağrısında bulunan ilk dilci, Endülüslü İbn Medâ'dır. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'e hareke sistemini getiren ve Arap nahvinin ilk esaslarını tesbit eden âlim, şair Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö.69/688), Basra dil mektebinin kurucularından İbn Ebi İshak el-Hadramî (ö.117/735), nahiv ve aruzu sisteme kavuşturan ünlü dil ve edebiyat âlimi Halil b. Ahmed (ö.175/791), Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi Sîbeveyhi (ö.180/796) gibi dilciler tarafından kurulan nahiv sistemine ilk karşı çıkan dilci İbn Medâ olmuştur. İbn Medâ özelde âmil nazariyesine, genelde klasik nahvin temellerini oluşturan illet, kıyas, takdir, hazf, muteallaklar gibi birçok unsura karşı çıkmış ve bunların nahiv ilminden çıkarılmasını istemiştir. Bu amaçla ele aldığı eserlerinden yalnızca *er-Red ʿala'n-Nuhât* adlı eseri günümüze ulaşmış ve onun fikirleri bu eser vasıtasıyla bazı çağdaş ilim adamlarına ilham kaynağı olmuştur.

İbn Medâ, kanaatimizce bu eseri içinde bulunduğu ortamın bir gereği olarak yazmıştır. Zira şartlar onu böyle bir çalışma yapmaya itmiştir. Mâlikî mezhebine ve bu alanda yazılmış eserlere toptan bir cephe açıldığı, bu mezhebe ait fıkıh eserleriyle felsefeye ait eserlerin yakıldığı ve reddedildiği, âlimlerin sadece Kur'an ve sünnete dayanarak fetva vermeleri istendiği bir ortamda, o da âmil, kıyas, hazif, takdir, car-mecrurun müteallak-

11 Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Maʿrifetu'l-ḳurrâʾi'l-kibâr ʿale'ṭ-ṭabaḳāt ve'l-aʿṣâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1416/1995), 3/1123-1124; Faruk Toprak, "Reformist Bir Arap Gramercisi: İbn Maza", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXVII/1-2, (1995), 207-212.

ları gibi unsurların nahivden atılmasına davet etmiş, ancak yerine nasıl bir sistem getirilmesi gerektiği konusunda herhangi bir teklifte bulunmamıştır. O bir bakıma Zâhirîye mezhebinin fıkıh alanında gerçekleştirdiği icraatları nahiv alanına taşımak istemiş, nahiv alimlerinin yıllar boyunca çalışarak ortaya koydukları birikimi kökten değiştirme gayreti içine girmiştir.[12]

İbn Medâ'nın bu çıkışı esasen doğu gramer sistemine de bir karşı çıkıştır. Bu, bütün mezhepleri inkâr eden veya bütün mezheplere karşı çıkan Zâhirî mezhebini destekleme hareketidir. Mamafih İbn Medâ kendisi Muvahhidler devletinin başkadısı olmasına rağmen fıkıhta değişiklik konusunda hiç bir eser yazmamıştır. Üç eseri de Sîbeveyhi ve diğer doğu nahivcilerini hedef almıştır.

İbn Me'da, Arapça dilbilgisinin geleneksel oluşumunu ve Arap (özellikle Basra) dilbilgisi uzmanları arasındaki dilsel yönetim anlayışını sorgulayarak, 200 yıl önce Câhız tarafından ilk kez önerilen bir revizyonu gerçekleştirdiği için dikkat çekmiştir. Günümüzde anlaşıldığı şekliyle dilbilgisi bağımlılığı konusunu ele alan tarihteki ilk dilbilimci olarak kabul edilmiş ve Muvahhid Halifeliği'nin başyargıcı olarak Muvahhid reformları sırasında etkili olmuştur.

Muvahhidler'in kurucusu İbn Tûmert, İmâmiyye Şîası'na yakın bir şekilde Mehdîlik propagandası yapıyor ve buna kapı aralamak için kıyâsı reddediyor; bununla birlikte Eş'arîliği esas alan bir tenzih ve te'vîl akidesini ön plâna çıkarıyordu. Bu sebeple kurduğu devlete, Muvahhidûn (Tanrı'nın bir olduğunu kabûl edenler) adı verildi. Siyâsî mülâhazaların bulunduğu apâşikâr olan bu dinî içerikli isimde aynı zamanda, Muvahhidlerin selefleri olan Murâbıtların mücessime olduklarına bir gönderme yapılmak istendiği de akla gelmektedir.[13]

Buna göre fıkıh sahasında değil de derinleşmiş olduğu Arapçada eserler vermiş olan İbn Medâ'nın eserlerinden elimize ulaşan er-Red ale'n-nuhât, Yakub el-Mansûr'un (ö.595/1199) ülkede hâkim kılmak istediği zâhirî fıkıh anlayışının bir nevi nahve taşınmasının ifadesidir. Çünkü müellif eserinin birçok yerinde zannın delil olamayacağını ileri sürmekte ve kıyası reddetmektedir. Bu da onun, Yakub'un anlayış ve icraatıyla ters düşmediğinin açık bir delilidir. İbn Medâ'nın nahivcilere yönelik tenkitlerinin temel gerekçesini, nahivcilerin koyduğu kaidelerin ve yaptıkları tevillerin Kur'an tefsirini

12 Ali Bulut, "İbn Madâ'nın Arap Dilindeki Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, VI/23, (2006), 62, 69.

13 Harun Öğmüş, "Nahvin Kur'an'ın Anlaşılmasına Etkisi Bağlamında İbn Medâ el-Kurtubî'nin Kitâbü'r-Red 'ale'n-nuhât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2008/2), 7.

olumsuz yönde etkilemesi teşkil etmektedir. Bununla birlikte, onun nahivcilere yönelik bu şiddetli hücumunun, onların yaptığı aşırı yorumlardan ve zorlama tevillerden kaynaklandığı da satır aralarından anlaşılmaktadır. Özetle İbn Medâ'nın, bu konuda mensubu olduğu Zâhiriye mezhebinin etkisi ile hareket ettiği anlaşılmaktadır[14]

4. Eş'arî Geleneğe Katkıları (Mezhepler Tarihindeki Yeri)

Mağripli İbn Medâ'nın Maşrıkta yer alan Bağdat, Dımaşk ve İskenderiyye'de Eş'arî mezhebinin usulünün öğretildiği bir ders dönemi yaşadığı[15] bilinmektedir. Buradan hareketle o, felsefeye genel olarak ve özellikle Aristoteles'e karşı çıkan Eş'arî doktrininin savunucusuydu ve aklın yalnızca İslamî entelektüel hayata sızan klasik etkilere karşı koymak için kullanılması gerektiğini savunuyordu. Zira dönem Eş'arîleri, Kur'an ve Hadis'in literal türden yanılmaz, hakikati temsil ettiğine inanıyorlardı.[16]

İbn Medâ'nın yetiştiği dönemde Kuzey Afrika ve Endülüs'te Mâlikî mezhebi yaygındı. Bu yıllarda Muvahhidler Devleti'nin temellerini atmaya çalışan İbn Tûmert mezhep taassubuna, özellikle Mâlikî mezhebi taraftarlarına dahası Doğunun dört büyük mezhebi Hanefî, Mâlikî Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine karşı[17] bir hareket başlatmış, yıkılan Murâbıtlar Devleti yerine kurulan Muvahhidler Devleti de Kuzey Afrika ve Endülüs'teki Mâlikîlik taassubuna karşı resmî mezhep olarak Zâhirîliği benimsemişti. Endülüs'te Mâlikî fıkhı tahsil eden İbn Medâ, Mağrib'e geçip Muvahhidler Devleti'nde kadılık görevine tayin edilince Zâhirî mezhebine geçti. Ebu Yakub Yusuf döneminde Muvahhid yetkililerine Zâhirî olmayanlar tarafından yazılmış tüm dinî kitapların yasaklanmasında yardımcı oldu[18] ve Yusuf'un oğlu Ebû Yusuf Yakub el-Mansûr döneminde bu tür kitapların tamamen yakılmasını denetledi. Yakub'un maksadı, Mâlikî mezhebini Mağrip ülkelerinden silip atmak ve insanları Kur'an ve hadisin zahirine bağlamaktı. Bunun için Kur'an ve hadisten tecrit edildikten sonra fıkıh kitaplarının yakılmasını emretti ve

14 Mehmet Cevat Ergin, "Arap Dilinde Nahiv İlletleri Üzerine", Marife, 9/1, (2009), 180.

15 İbn Madâ, *Kitâbu'r-Red ʿale'n-nuhât*, thk. Şevkī Dayf, 3. Bsk., (Kahire: Daru'l-mearif, 1982), 13. يظهر أنه لقن في أثناء هذا الدرس أصول مذهب الأشاعرة

16 Bkz. https://en.wikipedia.org/wiki/Ibn_Mada%27#cite_ref-16 ; https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Ash%27aris (erişim: 20.06.2025.)

17 İbn Madâ, *Kitâbu'r-Red ʿale'n-nuhât*, 3, 16-17, 19, 35-37 (naşirin izahı).

18 Yakub el-Mansûr, önceki müçtehitlerin taklit edilmesini ve fıkhın fürûu ile ilgili kitapların okunmasını yasakladı, Kitap ve sünnete göre hüküm verilmesini emretti. Öğmüş, "İbn Medâ el-Kurtubî'nin Kitâbü'r-Red 'ale'n-nuhât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", 7.

reyle uğraşılmasını yasakladı.[19] Ancak onun bu yöndeki tutumunun, iktidarının selameti ve bekası adına muhaliflerine karşı olan politik ve siyasi amaçlarının olduğu izahtan varestedir.

Dönemin büyük Zâhirî fakihlerinden biri olan İbn Medâ, Zâhirî mezhebi doğrultusunda yaptığı çalışmalarda nahiv âlimlerinin görüş ve düşünceleriyle de meşgul oldu. Onların Kur'an âyetlerinin zâhirini bir tarafa bırakıp yaptıkları çeşitli yorumlarla hem Allah'ın kelâmını asıl gayesinden uzaklaştırmaya sebep olduklarını, hem de nahiv öğretimini zorlaştırdıklarını, bunun ise Kur'an'ı kendi şahsî görüşleriyle tefsir etmeyi yasaklayan hadislere ters düştüğünü ileri sürerek[20] yazdığı üç eserle nahivcilerin dil öğretimi konusundaki görüşlerini eleştirdi.[21]

Kaynakça

Abdulvehhâb b. Mansûr, Aʿlâmu'l-Maġribi'l-ʿArabî, Rabat: el-matbaatu'l-melikyye, 1403/1983.

Bulut, Ali, "İbn Madâ'nın Arap Dilindeki Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri", *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, VI/23, (2006), 61-74.

Durmuş, İsmail, "Nahiv", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 2006), 32/300-306.

Emin, Ahmed, *Ẓuhru'l-İslâm*, 5 bsk., Beyrut: Daru'l-kitâbî'l-Arabî, 1953.

Ergin, Mehmet Cevat, "Arap Dilinde Nahiv İlletleri Üzerine", *Marife*, 9/1, (2009), 159-183.

Esed, Abdulkerîm Muhammed, *el-Vasîṭ fî târîḫi'n-nahvi'l-ʿArabî*, Riyad: Daru'ş-şevaf, 1413/1992.

Ferruh, Ömer, *Târîḫu'l-edebi'l-ʿArabî*, Beyrut: Daru'l-ilmi li'l-melayiin,1982.

Hânsârî, Muhammed Bakır, *Ravżâtu'l-Cennât fi Ahvali'l-Uleması ve's-Sadat,* nşr. Esedullah İsmâiliyyân, Tahran: İsmâiliyyân 1390.

Harun Öğmüş, "Nahvin Kur'an'ın Anlaşılmasına Etkisi Bağlamında İbn Medâ el-Kurtubî'nin Kitâbü'r-Red 'ale'n-nuhât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi 35 (2008/2), 5-24.

İbn Ferhûn, İbrâhim b. Ali, *ed-Dîbâcu'l-muẕheb fî maʿrifeti aʿyâni ʿulemâ'i'l-meẕheb*, thk. Memun b. Muhyiddin, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-ilmiyye, 1417/1996.

İbn Hallikân Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Vefeyâtu'l-Aʿyân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.

19 Öğmüş, "İbn Medâ el-Kurtubî'nin Kitâbü'r-Red 'ale'n-nuhât Adlı Eserinin Değerlendirilmesi", 8.

20 İbn Madâ, *Kitâbu'r-Red ʿale'n-nuhât*, 76, 86-88, 92-93.

21 İbn Mansûr, *Aʿlâmu'l-Maġribi'l-ʿArabî*, 3/357-360.

İbn Madâ el-Kurtubî, *Kitabu er-Red ʿale'n-nuhât*, thk. Şevkī Dayf, 3. Bsk., Kahire: Daru'l-mearif, 1982.

İbn Madâ, *Kitâbu'r-Red ʿale'n-nuhât*, thk. Şevkī Dayf, 3. Bsk., Kahire: Daru'l-mearif, 1982.

Kâtib Çelebi, *Keşfu'ẓ-ẓunûn ʿan esâmi'l-kutub ve'l-funûn,* nşr. Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul: Marif matbaası, Beyrut: Daru ihyaı't-turasi'l-Arabiyye 1360-62/1941-43.

Kılıç, Hulusi, "İbn Madâ", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul 1999), 20/163-164

Toprak, M. Faruk, "Reformist Bir Arap Gramercisi: İbn Maza", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXXVII/1-2, (1995), 207-212.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Maʿrifetu'l-ḳurrâʾi'l-kibâr ʿale'ṭ-ṭabaḳāt ve'l-aʿṣâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1416/1995.